

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ, СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ТА СОЦІОЛОГІЇ**

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ
ДІТЕЙ-СИРИТ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 4 курсу
07-411.1 групи
денної форми навчання
Спеціальності 231 Соціальна робота
Освітньо-професійної програми
Соціальна робота
Анастасія ІВАКІНА

Керівник: д. філос. н., професор
Сергій КОСТЮЧКОВ

Рецензент: к. психол. н., доцент
Іван КРУПНИК

Херсон - 2021

З М І С Т

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ-СИРИТ	6
1.1. Діти-сироти як особлива соціальна група.....	6
1.2. Соціально-педагогічна характеристика процесу соціалізації як суспільного феномену.....	11
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ-СИРИТ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	18
2.1. Особливості соціалізації дітей-сирит в умовах сучасних вітчизняних реалій.....	18
2.2. Програма супроводу процесу соціалізації дітей-сирит (для реалізації на базі інтернатного закладу освіти).....	23
ВИСНОВКИ	34
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	36
ДОДАТКИ	39
Додаток А. Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету.....	39

ВСТУП

Актуальність дослідження. Масштабні перетворення в усіх практично сферах українського суспільства, активізували цілий ряд суттєвих змін у соціальному житті. Інтеграція України до європейського політичного, економічного, культурного, освітнього простору вимагає розв'язання цілої низки проблем у навчанні та вихованні дітей-сиріт, що знаходить відображення на духовному, моральному та демографічному рівнях. У реальності вітчизняне суспільство пронизане широким колом проблемних явищ, серед яких – негативні явища в сфері виховання підростаючого покоління, особливо тих дітей, які є сиротами або позбавленими батьківського піклування. Зокрема – більш помітними стали кризові процеси в інституті сім'ї, що виявляється в зниженні батьківських функцій, послабленні їхньої відповідальності за виховання дітей та, відповідно – успішності процесу соціалізації. Однією з найбільш болючих проблем у сучасному українському суспільстві є проблема сирітства, яка визначає нагальну необхідність соціалізації, зокрема – постінтернатної, дітей-сиріт. Діти-сироти в Україні є особливою соціальною групою: вона займає важливе місце в структурі соціально незахищених категорій населення. Одним із головних завдань соціалізації дітей-сиріт має бути формування активної життєвого досвіду дитини, її позитивної самооцінки, духовно-ціннісних орієнтацій, творчого потенціалу. Всі трансформації, що відбуваються в системі освіти, поширюються на інтернатні заклади освіти, для забезпечення формування та виховання соціалізованого, повноцінного в майбутньому громадянина своєї держави. Відзначені вище процеси мають місце практично в усіх регіонах України.

Проблематикою соціалізації дітей-сиріт в нашій країні займалися такі науковці як С. Бадер, О. Балакірева, Л. Бережна, М. Докторович, М. Доннік, Н. Дудар, А. Капська, Ю. Маєр, М. Овчиннікова,

О. Полякова. О. Терновець, К. Харченко, Г. Шепелева. О. Яременко та інші.

Актуальність зазначеної проблеми зумовила вибір теми випускної бакалаврської роботи: **«Соціально-педагогічні умови процесу соціалізації дітей-сиріт в сучасній Україні».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Освітньо-кваліфікаційну роботу виконано відповідно до наукової теми кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології «Сучасні технології формування професійної активності в умовах трансформації сучасного українського суспільства» (державний реєстраційний № 0117U006790). Тему роботи обговорено та затверджено на засіданні кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протокол від 20.10.2020 р. № 3) та наказом по Херсонському державному університету Наказ від 06.04.2021 №430-Д «Про затвердження тематики кваліфікаційних робіт (проектів) здобувачів ступеня вищої освіти «бакалавр» денної форми навчання у 2020-2021 навчальному році.

Мета дослідження: визначити соціально-педагогічні умови процесу соціалізації дітей-сиріт в сучасній Україні.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання:**

- висвітлити особливу соціальну групу – діти-сироти;
- розкрити соціально-педагогічні характеристики процесу соціалізації як суспільного феномену;
- дослідити особливості соціалізації дітей-сиріт в умовах сучасних вітчизняних реалій;
- розробити Програму супроводу процесу соціалізації дітей-сиріт (для реалізації на базі інтернатного закладу освіти).

Об'єкт дослідження: соціалізація дітей-сиріт.

Предмет дослідження: особливості соціально-педагогічних умов соціалізації дітей-сиріт в сучасній Україні.

Для розв'язання поставлених завдань використовувались такі методи дослідження: діалектичний метод, завдяки якому отримана можливість побачити і представити предмет дослідження в усіх його соціальних та інших взаємних зв'язках і залежностях. Метод системного аналізу сприяв комплексному аналізу досліджуваної проблеми. Герменевтичний метод забезпечив проникнення в сутність соціально-педагогічних умов процесу соціалізації дітей-сиріт в сучасній Україні. Інтерес для нашого дослідження становили доступні звіти інтернатних закладів, а також матеріали особистого досвіду педагогів, науковців, фахівців соціальної роботи, психологів тощо.

Практична значущість випускної роботи полягає у розробці Програми супроводу процесу соціалізації дітей-сиріт для реалізації на базі інтернатного закладу освіти.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження обговорювались на засіданні кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протокол від 01.03.2021р. №8).

Структура випускної роботи: складається зі вступу, двох розділів, чотирьох підрозділів, одного рисунку, трьох таблиць, висновків, списку використаних джерел (31 найменування), одного додатку. Основний текст дослідження викладено на 35 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ-СИРИТ

1.1. Діти-сироти як особлива соціальна група

В усі періоди розвитку цивілізації сирітство розглядалося як одна з домінуючих соціально-культурних тем, гострота якої активізує інтелектуальні та творчі зусилля науковців, державників, діячів культури, педагогів, працівників соціальної сфери, правознавців, політиків, а також активістів громадянського суспільства. Тема сирітства, незалежно від особистих подій у житті людини, стосується практично кожного, оскільки феномен сирітства притаманний будь-якій культурі – від первісної до постіндустріальної. Казки, прислів'я, пісні та інші форми фольклору на тему сирітства є неодмінними в соціальному просторі всіх часів і народів, оскільки її актуальність переходить із однієї історичної епохи до іншої та є властивою для всіх держав світу, не тільки в минулому, але й в умовах сьогодення. «В сирітстві жити – сльози лити» – так здавна кажуть в українських селах; «У сироти і будинок без даху» – каже білоруське прислів'я; «Вдівець скоріше знайде жінку, ніж сирота знайде матір» – стверджує англійське прислів'я; «Камінь завжди падає на голову сироти» – турецька мудрість.

Сирітство, як соціальне явище, займає помітне місце в міфології різних народів: зокрема, в міфах Стародавньої Греції велика кількість героїв були саме сиротами. Вважається, що найбільш повно та гостро тему сирітства було висвітлено в творчому спадку англійського письменника Чарльза Діккенса (1812 – 1870). Класичними в цьому розумінні є твори «Пригоди Олівера Твіста» й «Девід Копперфілд», у яких змальовується нелегка доля хлопців-сиріт, їх поневірвання в жорсткому світі панування наживи та користі в Англії ХІХ століття. Відомі також сюжети казок Ганса К. Андерсена, герої котрих є або

реальними сиротами – як у казці «Русалочка», або діти, які виховуються бабусею – як у казці «Снігова королева»: у Кая та Герди батьки відсутні, принаймні в сюжеті про них не має жодної згадки. Не обійшли своєю увагою тему сирітства і українські митці: соціальну життєву катастрофу сиріт у жорстких умовах буття українців під гнітом Російської імперії зображено в творах Тараса Шевченка, Івана Франка, Михайла Коцюбинського, Михайла Старицького, Лесі Українки.

Перш ніж надати характеристику дітям-сиротам як особливій соціальній групі, доречно, на нашу думку, звернутися до енциклопедичного словника з соціальної роботи, у якому дано визначення поняття «сирітство», а саме це «соціальне явище, зумовлене наявністю в суспільстві дітей, батьки яких померли а також дітей, які залишилися без піклування батьків у наслідок позбавлення останніх батьківських прав, або визнання їх в установленому порядку недієздатними або безвісти відсутніми» [27, с. 406].

Вивчаючи наукові джерела з тематики нашого дослідження, ми встановили, що існує два типи сирітства: перший тип – діти, які не мають батьків – біологічне сирітство, та інший тип – діти, у яких є біологічні батьки, але вони з певних причин позбавлені батьківських прав – це соціальне сирітство.

Якщо більш глибоко розглянути дані поняття, то необхідно звернутися до висловлювань сучасних вітчизняних науковців, які визначають соціальне сирітство як «соціальне явище, спричинене ухиленням або відстороненням батьків від виконання батьківських обов'язків стосовно дитини» [27, с. 406]; «явище, обумовлене ухиленням або відстороненням батьків від виконання батьківських обов'язків по відношенню до дитини» [1, с. 58].

Варто наголосити, що дослідження відображення теми сирітства в наукових розвідках має особливе значення для соціальної педагогіки та психології. Глибокий аналіз соціально-психологічних аспектів сирітства

вказує на важливу роль теорії та практики соціальної роботи, котра в якості дослідницького масиву використовує різноманітні аспекти суспільного буття різних соціальних категорій із метою відтворення ключових моделей соціокультурної матриці. Загострена в сучасному українському суспільстві зміна ціннісних орієнтирів і духовних преференцій, психологічна дезадаптація значної кількості дітей та підлітків, зниження моральних норм негативно відбивається на процесі соціалізації вказаної соціальної категорії. В сучасних умовах широко розповсюдженим явищем є так звана «неблагополучна сім'я», в якій зіпсована або відсутня консолідуюча структура, знецінено або навіть анульовано ключові сімейні функції; наявні відкриті або приховані дефекти виховання, в результаті чого з'являються так звані «діти з проблемами виховання».

Що стосується біологічного сирітства – то це явище, при якому дитина не має батьків з причин їх біологічної смерті або такі, що пропали без весті.

Отже, ми підійшли до характеристики особливої соціальної групи – діти-сироти.

Перш за все треба зазначити, що згідно з законодавчою базою України, а саме із Законом України «Про охорону дитинства» [13], діти – це особи від самого народження до 18 років.

По друге, саме діти-сироти позбавлені піклування батьків. Згідно з Законом України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» це саме такі діти в яких «померли чи загинули батьки; залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими» [12].

По-третє, наявність у дітей-сиріт психологічних травм, які як правило пов'язані зі втратою сім'ї або єдиного з батьків.

По-четверте, «несформована світоглядна позиція як наслідок педагогічного недбальства батьків та байдужості близького до сім'ї соціального оточення. Як свідчать спостереження, діти, які потрапляють до інтернатів, переважно, мають викривлене світосприйняття, адже довгий час перебували у складних життєвих умовах» [30, с. 120].

По-п'яте, діти-сироти, як правило, мають дуже низький рівень адаптації та соціалізації. Вищеназвані процеси виникають і формуються у сім'ї: це і формування норм поведінки в суспільстві, розвиток трудових навичок, певних цінностей, естетичних, моральних та етичних ідеалів, тобто всього того, що в подальшому стане сутністю особистості.

По-шосте, у даної групи дітей зазвичай спостерігають нерозвинуту комунікабельність та занижену або навпаки завищену самооцінку [30].

Із числа суттєвих чинників актуалізації проблеми сирітства та продуктивної соціалізації сиріт виділимо наступні:

- 1) порушення структури сім'ї та її функцій, властивих класичним уявленням про традиційну сім'ю;
- 2) експоненціальне зростання числа розлучень та кількості так званих неповних сімей;
- 3) асоціальний спосіб життя цілого ряду сімей, незалежно від рівня достатку, освіченості, рівня зайнятості тощо;
- 4) зниження рівня життя в багатьох українських сім'ях, що пояснюється загальним станом економічного розвитку країни на конкретному історичному етапі;
- 5) погіршення умов життя дітей в сім'ях, що пов'язується з наявною кризою в країні;
- 6) підвищення рівня психічно-емоційних навантажень і у дорослих і, відповідно – у дітей, закономірно залежних від так званого «світу дорослих»;

7) поява в Україні так званих «сиріт при живих батьках», які не позбавлені батьківських прав, а знаходяться протягом значного часу в іншій країні на заробітках, тобто – не мають реального впливу на своїх дітей, окрім їх матеріального забезпечення.

Аналізуючи наукові джерела, нами виявлено, що діти-сироти з точки зору соціальних відносин можуть виступати одночасно як об'єктом, так і суб'єктом. Якщо «брати» дітей-сиріт в якості об'єкту – то це неактивна (пасивна) сторона. Саме на цю «сторону» (на дітей-сиріт) впливають різноманітні групи та соціальні інститути (економічні, політичні, культурні тощо), і саме вони формують дану категорію – дітей-сиріт – як особистість.

Якщо розглядати дітей-сиріт в якості суб'єкту, то ми спостерігаємо вже протилежний напрямок, а саме у цьому випадку дитина-сирота виступає активним учасником – це і самоутворююча особистість, і «виконавець та ентузіаст» суспільних відношень.

Отже, можна казати, що при якісному поєднанні якостей суб'єкта та об'єкта спостерігається ефективна соціалізація дітей-сиріт. Якщо ж такий баланс було порушено, то соціалізація буде недостатньою, тобто неефективною.

Сайт Міністерства соціальної політики свідчить, що на 1 січня 2020 року кількість дітей-сиріт в Україні становить 59 392 особи [25].

Отже, слід зазначити, що в сучасних умовах необхідним бачиться дослідження впливу внутрішніх умов соціально-економічної трансформації на реформування основних інститутів соціалізації дітей, зокрема – дітей-сиріт. Головним чином це стосується освітніх закладів і органів соціального захисту: наявними є такі проблеми вказаних інституцій, як недостатній рівень фінансування, брак фахівців за певними спеціальностями, безробіття серед вчорашніх дітей-сиріт, які внаслідок цілого комплексу причин із значними складнощами долають етапи «входження» в доросле життя, насичене величезним комплексом

проблем – соціальних, економічно-матеріальних, правових, культурних тощо. Також слід відзначити певну емоційно-психологічну спустошеність дітей-сиріт, що безумовно відбивається на рівні їхньої політичної соціалізації. Соціальний захист дітей-сиріт – необхідна умова функціонування та розвитку суспільства, що сприяє інтеграції дитини-сироти в соціум, її успішній соціалізації та набуття необхідних якостей відповідального громадянина своєї країни.

1.2. Соціально-педагогічна характеристика процесу соціалізації як суспільного феномену

Процес соціалізації відіграє надзвичайно важливу роль у житті людини, яка в процесі індивідуального буття інтегрується в культурний простір, а також у бутті великих і малих соціальних груп та, загалом – усього суспільства й держави. Ключовою дійовою особою правової держави та громадянського суспільства бачиться вільна людина з широким спектром інтересів, потреб і цінностей. Недооцінка важливості процесу соціалізації дитини неухильно призводить до формування у вказаній категорії населення стійкого набору девіантних практик, поведінкових моделей та стереотипів, прямо протилежних тим цінностям, які визначені всім світом як демократичні, загально визнані та універсальні.

Взаємозв'язок індивідуального, особистого життя людини з життям суспільства виявився ще з доби Античності, з періоду полісів – структурно упорядкованих соціальних утворень, діяльність яких була регламентована протодержавою. Арістотель у творі «Політика» констатував, що поза межами полісу людина не може бути людиною, оскільки «за своєю природою вона (людина) є істотою політичною, а той, хто за обставин власної природи, а не внаслідок випадкових

обставин живе поза державою – або нерозвинена в моральному розумінні істота, або понадлюдина...» [3].

Є підстави стверджувати, що в контексті певної соціальної групи людина ототожнює себе з нею, індивідуальні прагнення співставляє з намірами інших, живучи в просторі прав, обумовлених діючим законодавством. Фактично, інтереси індивіда, суспільства і держави не обов'язково збігаються в просторі та часі, а тому реалізуються вони в контексті соціально-політичних відносин, тобто, інструментами соціального життя та засобами політики, зокрема – економічної. Внаслідок цього виникають як незначні протиріччя, так і масштабні конфлікти, розв'язати які можливо за умов набуття окремим індивідом якостей соціальності, поступового формування його як суб'єкта суспільного життя через діючий у суспільстві процес соціалізації. Прогресивний рух соціального утворення в напрямі, визначеному волевиявленням соціальної групи, реалізується особистістю, яку ми розглядаємо не як просту функціональну одиницю соціуму, а як індивідуальне уособлення загальної особистості. Такого роду особистість розглядається як суспільно приваблива модель, параметри якої обумовлюють напрями, зміст і глибину конструктивної та продуктивної взаємодії індивіда з суспільством, тобто – процесу соціалізації.

У даному підрозділі роботи ми будемо оперувати вже використаним попередньо поняттям «соціалізація». Існує методологічний принцип, відповідно до якого аналізуючи будь-яке суспільне (й не тільки) явище, необхідно, в першу чергу, з'ясувати «що є що», визначити базові поняття, обґрунтувати застосовану термінологію, а також визначити місце, значення та роль вказаного явища у встановленому контексті. Почнемо з того, що термін «соціалізація» (лат. *socialis* – суспільний), запропонував американський дослідник Г. Хаймен у своїй однойменній роботі в 1959 році. В науки про людину термін «соціалізація» прийшов із політекономії, де його першопочатковим значенням було

«осуспільнення» землі, засобів виробництва тощо. Автором терміну «соціалізація» стосовно людини вважається американський соціолог Франклін Гіддингс, котрий у 1887 році в книзі «Теорія соціалізації» вжив його в контексті «розвитку соціальної природи або характеру індивіда», «підготовка людського матеріалу до соціального життя». Згодом поняття соціалізації надійно увійшло в науковий обіг і стало широко використовуватися в роботах таких вчених (і зарубіжних і вітчизняних), як Г. Алмонд, О. Безпалько, М. Боришевський, О. Боришполець, Н. Гаврилів, Дж. Денніс, Д. Доллард, Е. Дюркгейм, І. Жадан, І. Зверева, Р. Зігель, Д. Істон, А. Капська, С. Кириленко, О. Кожем'якіна, Дж. Кольман, С. Костючков, С. Кривонос, Л. Лепіхова, М. Лукашевич, С. Максименко, Р. Мерельман, Л. Міщик, А. Мудрик, А. Парк, О. Пенькова, С. Савченко, В. Уолтер та інших.

Як стверджує вітчизняний учений С. Костючков «... цей процес є складним, багатоаспектним; він характеризується впливом на людину певного комплексу факторів: внутрішніх та зовнішніх. До перших відносяться механізми реагування індивіда на певні стимули, прояви соціальної активності самої людини, аспекти її суспільно-політичного досвіду. Другі – це цілеспрямовані та стихійні чинники навколишнього середовища: політичні інститути, соціальні групи, друковані та електронні засоби інформації, окремі особистості» [24, с. 380-381].

Втім, слід зауважити, що звернення дослідницької уваги до проблеми соціалізації почалося набагато раніше, ніж саме поняття набуло широкого розповсюдження. Поняття соціалізації протягом багатьох десятиліть було в центрі дослідницької уваги соціологів, педагогів, філософів, психологів, фахівців у сфері соціальної роботи, правознавців, політологів тощо. Процес соціалізації особистості забезпечує утворення в структурі організму людини стабільних, продуктивних поведінкових патернів, покликаних зміцнювати функціональні зв'язки в системі «Людина – Суспільство», а також

зумовлювали громадську стійкість у суспільстві, стимулювали консолідацію всіх його інститутів, унеможлилювали прояви відхилень від визнаних суспільством норм, правил і зразків. Соціалізація як така є предметом зацікавленості багатьох наук, а соціальну педагогіку та теорію соціальної роботи хвилює соціалізація людини на всіх вікових етапах. У межах вказаних сфер науки досліджується сутність виховання, його тенденції та перспективи, зміст, форми та методи. Також педагогіка досліджує суспільство як середовище соціалізації, визначає його формоутворюючі можливості, намагається знайти шляхи оптимізації процесу соціалізації на всіх етапах, підсилення позитивних впливів на людину та редукування або ліквідації негативних деструктивних впливів на молоду особистість.

Французький соціолог кінця XIX – початку XX століть Еміль Дюркгейм, досліджуючи відносини людини та суспільства, прискіпливо вивчав питання соціалізації підростаючих поколінь. Учений розумів під вихованням «... щосекундно переносимий дитиною... вплив соціального середовища, яке прагне сформувати її за своїм зразком, маючи своїми представниками батьків і вчителів. Кожне суспільство має певний ідеал людини, котрий не тільки в моральному й інтелектуальному, але навіть в фізичному плані до певної міри є універсальним, однаковим для всіх його членів. Суспільство може вижити тільки тоді, коли між його членами існує значний рівень однорідності. Виховання встановлює й підкріплює цю однорідність, фіксує у дитини з самого початку суттєві, типові характеристики, які вимагає суспільне життя. Але, з іншого боку, виховання гарантує постійність...різноманітності, будучи само по собі різноманітним і спеціалізованим» [11].

Якщо звернутися до сучасних вітчизняних науковців, то можна навести таке визначення О. Безпалько: соціалізація – це «процес засвоєння людиною певної системи знань і вмінь, зразків поведінки,

соціальних норм і цінностей, що дають їй змогу повноправно виконувати громадянські функції» [5, с. 17-18].

Варто підкреслити, що соціалізація є процесом, який характеризується бівалентністю або двонаправленістю. Мається на увазі вплив суспільства на індивіда (дитину) з метою його інтеграції в діючу систему суспільних відносин, свідомої апроприації самою особистістю соціально-значущих цінностей, суспільних правил і норм, преференцій та установок. Якщо суспільство в процесі соціалізації формує людину як громадянина, то індивід у процесі соціалізації творчо впливає на розвиток існуючих структур і відносин, поступово трансформуючи само суспільство. Іншими словами, взаємодію індивіда з соціумом можна розглядати як взаємозв'язок індивідуального та загального, причому комунікація обох задіяних сторін в системі «Людина – Суспільство» були адекватними, інакше саме поняття «взаємодія» втрачає функціональну значущість. В умовах авторитарної або тоталітарної держави окрема людина примітивізується до елементарної структурної одиниці в зручній для правлячої еліти політичній системі. Народ за таких умов перетворюється на безлику масу, котра, за визначенням німецького соціолога К. Ясперса, «позбавлена будь-яких відмінних властивостей, традицій, ґрунту – вона порожня, ...є об'єктом пропаганди й навіювання, не відчуває відповідальності та існує на найнижчому рівні свідомості» [31, с. 142-143].

Необхідно зазначити, що однією з головних складових процесу соціалізації особистості, а саме – успішної соціалізації, є процес виховання. Саме завдяки вихованню особистість набуває позитивних цінностей, які необхідні будь-якій людині для гідного існування її у суспільстві. Так, за словами сучасної науковки Т. Алексеєнко «виховання у контексті соціалізації являє собою ніщо інше як педагогічно організований соціальний простір дорослішання, самовизначення і самоствердження» [2, с. 55].

Варто зауважити, що діти і молодь – це майбутнє суспільства, свого роду життєва сила соціуму, дійова енергія народу, яка активізує прогресивні суспільні прагнення. Пам'ятаємо, що саме студентська молодь, практично – діти, першими стали на захист ідеалів свободи й незалежності в буремні часи Революції Гідності. Соціалізація людини, зокрема – дитини, її формування та розвиток, а також становлення як відповідальної особистості, реалізується в контакті з навколишнім середовищем, яке втілюється певними соціальними агентами. З молоддю, в силу її вікових особливостей, пов'язаний основний інноваційний потенціал суспільства, прогрес якого значною мірою має залежність від розвитку молодого покоління, від конструктивності процесу соціалізації молоді. Чинники соціалізації можна розподілити на три групи:

1) макрочинники – світова спільнота, громадянське суспільство, держава, транснаціональні утворення;

2) мезочинники – етнічні, культурні чинники, специфіка населення (демографічні умови), середовище, в якому живе і розвивається людина, а також засоби масової інформації та комунікації, що впливають на життя людини;

3) мікрочинники – до них відносяться сім'я, дошкільний виховний заклад, середня й вища школа, позашкільні установи (гуртки, секції, творчі та спортивні колективи), релігійні організації, спільноти однолітків: це середовище називають соціумом або мікросоціумом.

Доречно вказати, що в традиційних суспільствах, які долають залишки тоталітарних і авторитарних моделей, соціальний досвід, що передається наступним поколінням, має двобічний характер: як позитивні, так і негативні складові суспільного досвіду приймаються дітьми та молоддю «на віру», без критичного осмислення, в умовах єдиної пануючої ідеології. Слід зауважити, що діти та молодь у тоталітарних суспільствах, здебільшого, беззаперечно приймають

модель суспільства, яка схвалюється більшістю гласно або негласно. За роки радянщини було створено потужні структури масової соціалізації, які успішно діяли поруч із механізмами загального контролю, мобілізації, репресій. Їхньою метою було створення так званої «людини нового типу», повністю соціалізованої людини державної, яка готова беззаперечно слугувати владному апаратові, безумовно ототожнюючи себе з його символами.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ-СИРИТ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

2.1. Особливості соціалізації дітей-сирит в умовах сучасних вітчизняних реалій

Аналізуючи літературні джерела, ми прийшли до висновку, що психологічні особливості у дітей сирит мають деякі відмінності від однолітків, які ростуть та виховуються у сім'ях, причому такі розрізнення як правило спостерігають на всіх етапах розвитку дитини – від раннього дитинства до юнацького віку. Таке зростанні дитини-сироти за межами сім'ї, за словами К. Харченко, «призводить до проблеми її в емоційному, інтелектуальному, мовленнєвому та фізичному розвитку. Така дитина має труднощі у спілкуванні та поведінці, характеризується звуженням світогляду та труднощами в особистісному зростанні та адаптації до нових умов життєдіяльності, соціалізації та інтеграції в суспільство у цілому» [29, с. 201].

Отже, наведемо деякі психологічні особливості, які притаманні дітям-сиротам, а саме:

- невисокий рівень комунікації;
- низький рівень активності або наявність гіперактивності;
- достатньо низький емоційний стан;
- занижений рівень самооцінки;
- байдужість до оточуючого середовища.

Таким чином можна казати про те, що діти-сироти, які позбавлені батьківського піклування опиняються у такому психічному стані як депривація, яка негативно впливає на здоров'я дитини – порушуються психічний, фізичний, а також соціальний стан. За словами чеських науковців Й. Лангмейєра та З. Матейчека психічна депривація це такий «психічний стан, який виникає в результаті таких життєвих ситуацій, де

суб'єкт не має можливості для задоволення деяких його основних психічних потреб у достатній мірі і протягом достатньо тривалого часу» [18, с. 19].

У контексті нашого дослідження, доцільно акцентувати увагу ще і на показниках, які з педагогічного боку характеризують дитину, а саме: це рівень сформованості моральних та етичних якостей у даної дитини; рівень освітньої підготовки учня; щабель існування навичок самообслуговування та побутового досвіду; рівень філологічних навичок, а саме: вміння висловити свою думку, мати певний словниковий запас, навички письмової грамоти тощо. Не зайво зауважити, що як правило такі показники у дітей-сиріт не є дуже високими. Виключенням можуть бути тільки ті показники, які у дитини визивають особливу увагу та інтерес.

Актуальність досліджуваної проблеми проявляється також у тому, що в соціально-педагогічній практиці увага акцентується, зазвичай, на окремих аспектах проблеми сирітства – виокремлюються ключові причини, описується асоціальна поведінка неповнолітніх. Відсутнім є узагальнене уявлення про генезу проблеми соціалізації дітей-сиріт, педагогічні, психологічні та соціокультурні фактори, які визначають соціальне сирітство, а також процеси, що супроводжують дітей-сиріт в контексті їхньої соціалізації тощо. В сукупності це призводить до формування в суспільстві викривлених переконань, що базуються на байдужому або навіть негативному ставленні до дітей-сиріт як до «захребетників» і навіть «паразитів» суспільства. Вельми часто сироти не асоціюють себе з суспільством, державою та оточуючими людьми, а навпаки – протиставляють себе їм. Отримуючи освіту, набуваючи професії, створюючи сім'ю, виховуючи власних дітей, вони продовжують «за звичкою» називати себе сиротами, підтверджуючи розповсюджену думку про те, що сирітство – це на все життя. У той же час гуманістична вітчизняна традиція передбачає визначення найвищої

цінності людського життя, особливо – життя дитини. Держава та суспільство повинні забезпечувати гідні умови існування дитини, незалежно від її соціального статусу.

Зазначимо, що діти-сироти як правило виховуються в інтернатних закладах, дитячих будинках, центрах тимчасового утримання дітей, будинках сімейного типу тощо; тобто дана соціальна група позбавлена піклування сім'ї, а значить соціалізація для таких дітей проходить у дещо іншому «ключі», ніж соціалізація дітей, яких виховують батьки. Однолітки та вихователі вищезазначених закладів – це і є основні представники (їх ще називають «агентами») процесу соціалізації для дітей-сиріт. Отже, у таких колективах вибудовуються певні соціальні відносини, а також зводиться чітка ієрархія. Тобто дитина-сирота повинна соціально визначитися, а саме – на основі своїх власних інтересів, уподобань, потреб встановити таку систему відносин, при якій процес соціалізації буде успішним.

Зрозуміло, що процес соціалізації даної соціальної групи має свої труднощі. Перш за все, на нашу думку, це залежить від середовища, в яке потрапляє вихованець – це і норми даного закладу, і відносини як між дітьми, так і між дорослими та дітьми. По-друге, безумовно, це наявність (як правило завжди) певних комплексів у самої дитини. «Найчастіше причинами виникнення цих труднощів є невідповідність вимог до дитини в процесі її взаємовідносин з соціумом і готовності дитини до цих відносин» [23, с. 16].

Соціалізація дітей-сиріт має особливий та специфічний характер. Так, находячись в інтернатному закладі дитина опиняється у деякому закритому / замкнутому середовищі: умови життєдіяльності та соціальний досвід мають певні обмеження. Вимушені контакти, відсутність власного особистого простору, неможливість впорядковувати свій час – все це формує у дитини-сироти достатньо низький рівень соціальної адаптації, як складової соціалізації. Також

дитина може втратити свою самовираження, індивідуальність, а також ініціативність та відповідальність, і як наслідок спровокувати залежність від наркотиків та алкоголю. Результатом таких труднощів може бути і абсолютно неприйняття норм суспільних відносин.

У зв'язку з вищевизначеним, необхідно наголосити, що однією з головних завдань соціалізації дітей-сиріт повинна бути формування активної життєвого досвіду, позитивної самооцінки, духовно-ціннісних орієнтацій, творчого потенціалу. Як зазначено у колективній монографії сучасних вітчизняних науковців «Розвиток творчого потенціалу майбутнього фахівця»: «для дослідження шляхів розвитку творчого потенціалу особистості доцільно використовувати переваги гуманістичної парадигми, в якій головною цінністю визнається людина з її інтересами, здібностями й індивідуально особистими характеристиками» [24, с. 7].

Зауважимо, що серед соціальних інститутів, які впливають на соціалізацію дитини-сироти, особливу роль відіграє сім'я, зокрема – прийомна. Маючи неабиякі виховні можливості, прийомна сім'я впливає на дитину як потужний соціалізуючий агент. Продуктивна сила подібного педагогічного та психологічного впливу прийомної сім'ї на дитину зумовлена тим, що сім'я виконує декілька ключових ролей, що забезпечує багаторівневість, стабільність та протяжність у часі виховного, соціалізуючого впливу. В прийомних сім'ях забезпечуються / повинні забезпечуватися відповідні педагогічним умовам для виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Соціальний досвід переконливо свідчить, що ставлення суспільства до своїх дітей адекватно відображає загальний рівень захисту та поваги прав людини в державі. І якщо держава піклується про своє майбутнє покоління, вона повинна в правовому полі забезпечити повагу його гідності, створити належні умови для всебічного розкриття здібностей своїх громадян, а також закласти надійний фундамент їх

повноцінного та насиченого життя. Діти-сироти в Україні, як ми вже зазначали, є особливою соціальною групою: вона займає важливе місце в структурі соціально незахищених категорій населення. Причина в тому, що статус соціально незахищених надається дітям-сиротам тимчасово, до досягнення ними повноліття, у той час як соціальні комплексні проблеми супроводжують дітей-сиріт протягом багатьох років, якщо не сказати більше – упродовж всього життя.

Сирітство, як зазначають сучасні науковці, «... це явище, пов'язане з особливим соціокультурним положенням неповнолітнього, яке можна назвати екстремальним і маргінальним. Діти-сироти – найчастіше «ізгої» сім'ї, школи, організованого соціуму, це жертви відчуження і відторгнення їх суспільством. Знаходячись, тривалий час в безпритульному середовищі вони представлені самим собі, виживаючи за рахунок коштів, отриманих, як правило, незаконним шляхом, діти, позбавлені батьківського піклування виробляють свою філософію життя і утворюють особливу субкультуру, зі своїм специфічним набором цінностей і норм, що вступають у протиріччя з цінностями і нормами, які затверджуються як загальне надбання в національних, цивілізованих рамках» [28, с. 58].

Як можна бачити, відповідальність держави та суспільства значно зростає, коли мова йде про продуктивну соціалізацію дитини-сироти. Багатогранність та складність завдань, що стоять перед державою та суспільством в плані розв'язання проблем соціального зубожіння багатьох родин, безпритульності, дитячої злочинності, соціального сирітства тощо, вимагають від органів освіти, соціального захисту, правової підтримки нових, нестандартних підходів до соціального захисту дітей-сиріт, зокрема – в процесі їхньої соціалізації. Суть сучасного періоду розвитку України полягає в тому, що він носить перехідний, транзитивний характер. Його часова протяжність залежить від багатьох факторів – політичних, соціальних, економічних,

культурних, наукових тощо. Головною соціальною відмінністю має стати дитиноцентризм інститутів соціалізації: українське сучасне законодавство, зокрема – Конституція України, визначає, що всі діти рівні в своїх правах незалежно від походження та соціального статусу батьків, при цьому утримання та виховання дітей-сиріт покладається на державу та її інститути.

Отже, в сучасних вітчизняних реаліях необхідно досліджувати особливості соціалізації дітей-сиріт та виявляти головні фактори інтеграції таких дітей в суспільство.

2.2. Програма супроводу процесу соціалізації дітей-сиріт (для реалізації на базі інтернатного закладу освіти)

Загальні положення Програми. Як вже було зазначено вище, найбільшою проблемою дітей-сиріт в сучасній Україні полягає в тому, що вихованці прийомних сімей, а в більшій мірі – вихованці інтернатних закладів, мають після виходу з-під опіки вельми обмежений соціальний досвід: такі діти не отримують тих знань і навичок, які є необхідними для інтеграції в соціум і початку самостійного життя. Як правило, такі діти мають досить «розмиті» цілі та життєві орієнтири; вони звикли до відносно забезпеченого життя – принаймні, вони завжди нагодовані, одягнені та отримують освітні, культурні, медичні послуги. Випускники інтернатних закладів, зокрема, не володіють оформленими правилами і життєвих настановами, моральними імперативами, а відтак – вони мають вельми низький рівень соціалізації. Діти-сироти, вихованці інтернатних закладів, як правило відстають у розвитку від своїх однолітків, котрі живуть в родині, у них формується (спочатку несвідомо) споживацька позиція, яка в подальшому житті перетворюється на кредо «Мені всі винні – і кожен громадянин, і суспільство і держава, оскільки я є сиротою». У віці 17 – 18 років

випускники інтернатних закладів постають перед складною дилемою – як жити далі, як долати спокуси та складнощі світу, в якому треба приймати самостійні рішення. Показовими в даному відношенні є можливості сучасної педагогіки та соціальної роботи, що дає можливість відповідно до визначеного плану впливати на вихованців з метою надання їм нових якостей і властивостей.

Методологія розроблення теоретичних основ запропонованої Програми передбачає діалектичний взаємозв'язок педагогіки й таких галузей знання, як теорія соціальної роботи, філософія освіти, соціологія, економіка, психологія тощо.

Мета Програми. В межах даної програми автором ставиться вельми реалістична задача – зробити теоретичний внесок у забезпечення підвищення рівня соціалізації дітей-сиріт в сучасній Україні. Одним із ключових напрямів у запропонованій Програмі є оптимальне вирішення питання соціалізації дітей-сиріт, від чого буде залежати не тільки їхнє особисте благополуччя, але й перспективи розвитку української держави та відповідального громадянського суспільства. Також важливим є вирішення питання соціалізації дітей-сиріт у контексті забезпечення випускників інтернатних закладів перспективними професіями через сприяння підготовці до вступу до спеціальних професійних, технічних або вищих навчальних закладів. Сьогодні в суспільному просторі є цілий ряд затребуваних і дефіцитних професій, популярних на ринку праці. Якщо діти-сироти, випускники інтернатних закладів, набудуть вказаних професій, вони стануть повноцінними громадянами своєї держави, а не будуть постійними «прохачами» та споживачами соціальних пілґ.

Завдання Програми:

1. Виховання у дітей-сиріт – випускників інтернатних закладів, позиції готовності до так званого «дорослого життя», здатності приймати самостійні рішення, усвідомлювати відповідальність за них,

формувати в собі готовність до соціальних змін і можливих негараздів; саме це й передбачається поняттям «соціалізація».

2. Формування мотивацію до сприйняття дій чинників і агентів соціалізації, допомагати у вирішенні проблем, які закономірно виникають у вчорашніх випускників інтернатних закладів.

3. Надання допомоги дітям-сиротам – випускникам інтернатних закладів у вирішенні особистих проблем і конфліктних ситуацій, які можуть виникнути в умовах «дорослого життя».

4. Сприяння адекватній оцінці дітьми-сиротами – випускниками інтернатних закладів власних здібностей, перспективних можливостей, а також допомагати у виборі майбутньої професії.

Відповідність Програми вітчизняному законодавству.

Програма не суперечить ключовим законодавчим документам у галузі освіти – як українським, так і міжнародним, серед яких: Конституція України, Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про охорону дитинства», Закон України «Про професійно-технічну освіту» тощо; «Загальна декларація прав людини», «Всесвітня декларація про освіту для всіх», «Рекомендації про виховання в душі міжнародного взаєморозуміння, співпраці й миру, у душі поваги до прав людини і основних свобод» тощо.

Соціально-педагогічні умови реалізації Програми.

Запропонована Програма узгоджується з вітчизняними освітніми й виховними традиціями. Доведено, що сформовані в системі освіти традиції визначено історично зумовленими особливостями національної культури; відтак, сам процес освіти й виховання покликаний ефективно репродукувати в суспільстві властиві конкретній, у нашому дослідженні – українській культурі, цінності, ідеали, норми соціального життя тощо.

У межах нашого дослідження нами запропоновано схематичне зображення Програми супроводу процесу соціалізації дітей-сиріт (для

реалізації на базі інтернатного закладу освіти), яку ми наводимо нижче (рис.2.1.).

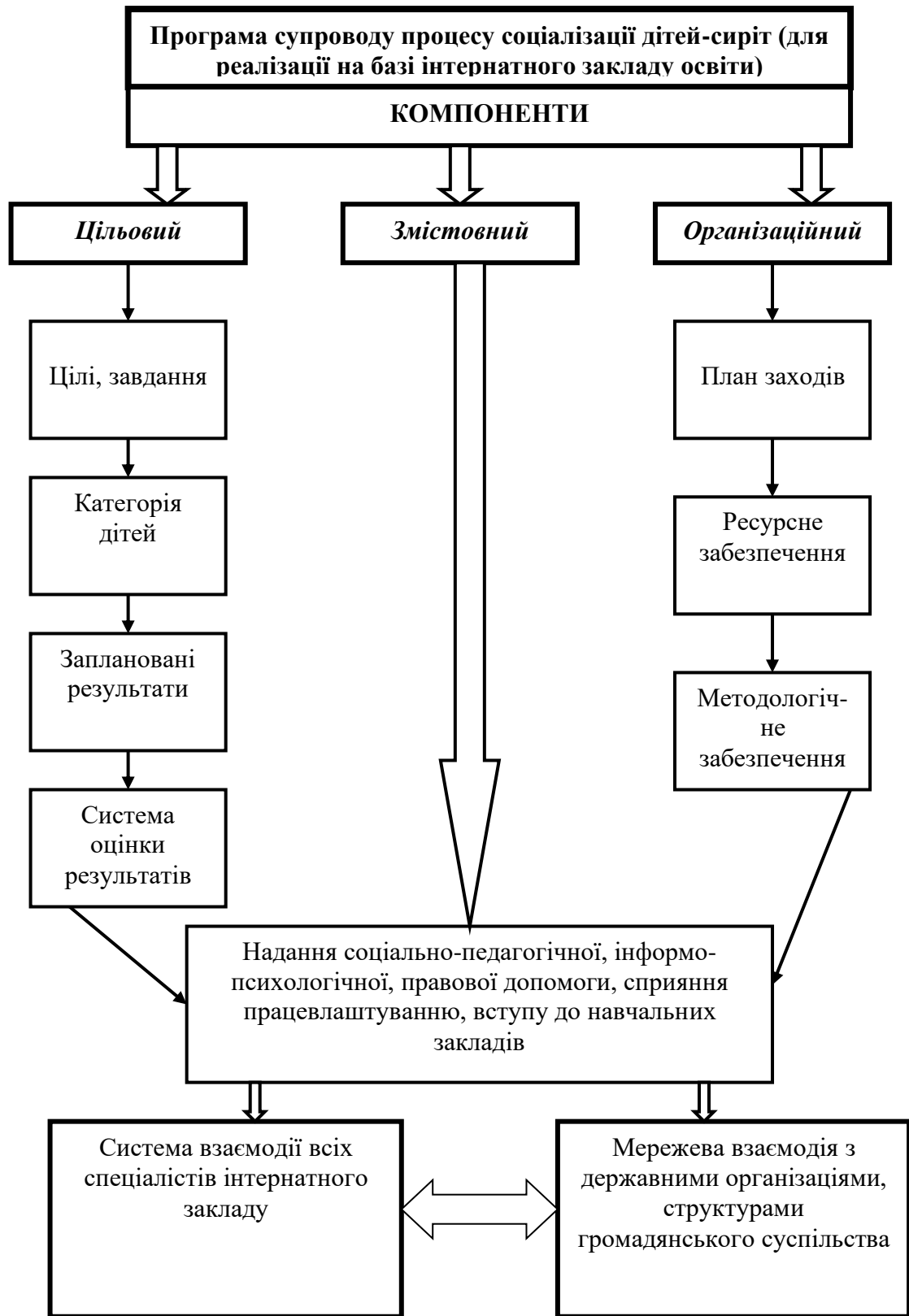

Рис.2.1. Схематичне зображення Програми супроводу процесу соціалізації дітей-сиріт (для реалізації на базі інтернатного закладу освіти)

Реалізація Програми.

Програму розраховано на дітей-сиріт – вихованців інтернатних закладів, які готуються до випуску в «доросле життя». Програма є *циклічною*, її розраховано на три роки – 9-й, 10-й та 11-й класи. Успішність соціалізації має бути забезпеченою за наявності наступних умов:

а) спільна діяльність педагогічного колективу та вихованців, спрямована на підвищення рівня соціалізації дітей-сиріт – випускників інтернатних закладів задля успішної інтеграції в соціум;

б) наявність соціо-педагогічного, соціо-реабілітаційного та адаптивно-соціалізуючого середовища;

в) тривалість соціалізуючої взаємодії не менш трьох років.

I етап. Заходи, спрямовані на соціалізацію дітей-сиріт – вихованців інтернатного закладу віком 14 – 15 років (9-й клас) (табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

Перший етап реалізації Програми
супроводу процесу соціалізації дітей-сиріт 100%

Планові заходи	Задіяні особи	Очікувані результати
Культурно-побутова соціалізація		
Проведення тематичних конкурсів та ігор із тем «Дивний сад», «Зручний дім», «Затишок і гармонія».	Діти-сироти – вихованці інтернатного закладу; соціальний педагог закладу; педагог-організатор закладу; медичний працівник закладу; класні керівники; психолог закладу.	Бережливе ставлення до себе, формування навичок культурного життя та вмінь налагоджувати власне помешкання; фіксація набутих побутових навичок; формування навичок підтримання чистоти в місцях загального користування.
Організація та проведення тематичних заходів	Діти-сироти – вихованці інтернатного закладу;	Формування культурної, всебічно-розвиненої

<p>«Я і суспільство», «Чи готовий я до життя в дорослому світі?»; проведення тренінгів «Я в культурі та культура в мені», зустрічі з діячами культури.</p>	<p>соціальний педагог закладу; педагог-організатор закладу; класні керівники; психолог закладу; запрошені діячі культури, викладачі вишів, студенти-волонтери.</p>	<p>особистості, інтеграція вихованців інтернатного закладу в культурний вітчизняний простір; долучення вихованців до найкращих надбань світової та національної культури.</p>
<p><i>Валеологічна соціалізація</i></p>		
<p>Виховні години з тем «Особиста гігієна в умовах карантину, пов'язаного з пандемією COVID – 19»; «повсякденна гігієна та косметика», «Здоровий спосіб життя – це ж для мене?». Зустрічі з лікарями, косметологами, студентами – медиками, студентами-волонтерами. Проведення фізичної зарядки, а гігієнічних процедур щодо загартування.</p>	<p>Діти-сироти – вихованці інтернатного закладу; соціальний педагог закладу; педагог-організатор закладу; медичний працівник закладу; класні керівники; психолог закладу. Запрошені лікарі, косметологи, студенти – медики, фахівці в галузі фізичної культури та спорту; студенти-волонтери.</p>	<p>Формування навичок здорового способу життя; профілактика проявів шкідливих звичок, бережливе ставлення до власного здоров'я; закріплення навичок особистої гігієни в умовах карантину, пов'язаного з пандемією COVID – 19; отримання знань щодо сучасних засобів косметики та гігієни.</p>
<p><i>Комунікативна соціалізація</i></p>		
<p>Проведення комплексу діагностичних заходів із комунікативної культури; проведення тренінгових занять з тем «Я та моє оточення», «Світ соціальних мереж – простір задоволення чи територія небезпеки»,</p>	<p>Діти-сироти – вихованці інтернатного закладу; соціальний педагог закладу; педагог-організатор закладу; класні керівники; психолог закладу. Запрошені лікарі, косметологи, студенти – спеціалісти ІТ, фахівці в галузі</p>	<p>Підвищення рівня сформованості комунікативних навичок; формування зовнішніх комунікативних навичок; закріплення комунікативних навичок та внутрішньої свободи. Формування навичок коректної поведінки в</p>

«Сучасний світ комунікації». Проведення арт-терапевтичних занять по формуванню світогляду та світосприйняття.	комунікації, спеціалісти в галузі Інтернет-поліції.	інформаційно-комунікативного простору; підвищення рівня особистої захищеності від злочинів у просторі соціальних мереж.
--	---	---

II етап. Заходи, спрямовані на соціалізацію дітей-сиріт – вихованців інтернатного закладу віком 15 – 16 років (10-й клас) (табл. 2.2).

Таблиця 2.2.

Другий етап реалізації Програми супроводу процесу соціалізації дітей-сиріт 100%

Планові заходи	Задіяні особи	Очікувані результати
Матеріально-економічна соціалізація		
Проведення виховних годин з наступних тем: «Мої доходи та витрати», «Що таке економія в особистому житті?», «Як бути впевненим в фінансових операціях?», «Яким чином забезпечити фінансову безпеку?». Проведення сюжетно-рольових ігор «Я йду в магазин за покупками», «Як розібратися в банківських операціях?», «Як бути матеріально самостійним?». Організація екскурсій в банк, інші фінансові установи, податкову	Діти-сироти – вихованці інтернатного закладу; соціальний педагог закладу; педагог-організатор закладу; класні керівники; психолог закладу. Запрошені фахівці в галузі фінансів й оподаткування, студенти – майбутні економісти.	Набуття практичних знань щодо роботи фінансових установ; формування навичок використання грошових коштів; планування перспективних доходів і витрат; формування вміння робити покупки в магазині та на ринку.

інспекцію. Зустріч з фахівцями в галузі фінансів й оподаткування.		
<i>Правова соціалізація</i>		
<p>Ознайомлення із законодавством України, зокрема – Конституцією; «Міжнародною конвенцією про права дитини», Законом України «Про освіту». Організація зустрічей з адвокатом, нотаріусом, податковим інспектором, працівником прокуратури. Організація екскурсій в Пенсійний фонд, Центр зайнятості, управління соцзахисту. Проведення практичних занять з оформлення документів. Ознайомлення з системою надання пільг сиротам.</p>	<p>Діти-сироти – вихованці інтернатного закладу; соціальний педагог закладу; педагог-організатор закладу; класні керівники; психолог закладу. Запрошені фахівці в галузі права, юристи; студенти – майбутні правники.</p>	<p>Підвищення рівня правової обізнаності та виховання поваги до закону; також ознайомлення вихованців щодо пільгового забезпечення дітей-сиріт.</p>
<i>Психологічна соціалізація</i>		
<p>Проведення конкурсу презентацій на теми «Самотність, який характер твій жорстокий...», «Я не один, я не одна». Проведення тренінгів з теми «Психологія самостійного життя».</p>	<p>Діти-сироти – вихованці інтернатного закладу; соціальний педагог закладу; педагог-організатор закладу; класні керівники; психолог закладу. Запрошені фахівці в галузі психології;</p>	<p>Формування культурної, всебічно-розвиненої особистості, психологічно готової до життя в соціумі; інтеграція вихованців інтернатного закладу в соціальний простір; долучення вихованців</p>

	студенти – майбутні психологи.	до надбань світової та національної психології.
--	--------------------------------	---

III етап. Заходи, спрямовані на соціалізацію дітей-сиріт – вихованців інтернатного закладу віком 16 – 17 років (11-й клас) (табл. 2.3).

Таблиця 2.3.

Третій етап реалізації Програми
супроводу процесу соціалізації дітей-сиріт 100%

Планові заходи	Задіяні особи	Очікувані результати
<i>Політична соціалізація</i>		
Організація та проведення тематичних заходів «Я і політика», «Чи готовий я до політичного життя?»; проведення тренінгів «Я в політиці та політика в мені», зустрічі з політичними діячами, політологами, активістами громадського життя.	Діти-сироти – вихованці інтернатного закладу; керівництво закладу; соціальний педагог закладу; педагог-організатор закладу; класні керівники; психолог закладу. Запрошені фахівці в галузі політичної науки та практичної політики; студенти – майбутні політологи.	Формування політично-культурної, всебічно-розвиненої особистості, інтеграція вихованців інтернатного закладу в політичний простір; долучення вихованців до засад електоральної поведінки, базових навичок політичного життя особистості.
<i>Професійна соціалізація</i>		
Проведення комплексу діагностичних заходів щодо працевлаштування; надання допомоги при постановці (за необхідності) на облік в центр зайнятості; Дослідження можливостей та створення умов для вступу вихованців	Діти-сироти – вихованці інтернатного закладу; керівництво закладу; соціальний педагог закладу; педагог-організатор закладу; класні керівники; психолог закладу. Запрошені фахівці в галузі працевлаштування; студенти різних вишів	Підвищення рівня сформованості навичок працевлаштування; формування зовнішніх комунікативних навичок; закріплення комунікативних навичок та внутрішньої свободи. Формування навичок коректної поведінки в інформаційно-

<p>інтернату до середніх технічних або вищих навчальних закладів; Проведення тренінгових занять на тему «Достойна робота – гідне життя», «Моя майбутня професія», «Сучасний ринок праці».</p> <p>Організація проходження підготовчих курсів для вступу до навчальних закладів; організація екскурсій на підприємства міста. Влаштування зустрічей вихованців закладу з представниками різних професій.</p>	<p>міста, працівники підприємств міста.</p>	<p>комунікативного простору; підвищення рівня особистої захищеності від злочинів у просторі соціальних мереж.</p>
<i>Статевго-гендерна соціалізація</i>		
<p>Цикл бесід «Духовно-моральні засади сім'ї», «Сім'я – мала церква»; зустрічі з представниками православного духовництва. Серія зустрічей з сексопатологом, соціологом, фахівцями в галузі сімейних стосунків.</p>	<p>Діти-сироти вихованці інтернатного закладу; соціальний педагог закладу; педагог-організатор закладу; класні керівники; психолог закладу.</p> <p>Запрошені представники православного духовництва; фахівці в галузі сімейних стосунків; студенти – майбутні психологи та медики.</p>	<p>Формування уявлень щодо побудови сім'ї; послідовне формування ціннісного ставлення до інституту сім'ї.</p>

Розроблена *Програма супроводу процесу соціалізації дітей-сиріт* може бути використана в роботі педагогів інтернатних закладів,

педагогів-організаторів, вихователів, соціальних педагогів, психологів та інших фахівців.

На думку автора, **впровадження** запропонованої Програми сприятиме успішній соціалізації дітей-сиріт – вихованців інтернатного закладу, підготовці їх до реалій самостійного життя. Програма може бути корисною для керівників інтернатних закладів, соціальних педагогів, педагогів-організаторів інтернатних закладів, класних керівників, психологів, студентів, фахівців у галузі педагогіки та соціальної роботи, волонтерів.

ВИСНОВКИ

В усі періоди розвитку людства сирітство розглядалося як один із ключових соціально-культурних феноменів, гострота якого стимулює інтелектуальні зусилля науковців, політиків, діячів культури, педагогів, працівників соціальної сфери, правознавців та інших. Аналіз соціально-педагогічних і психологічних аспектів сирітства визначає безумовно важливу роль теорії та практики соціальної роботи, котра в якості дослідницького інструментарію використовує різноманітні аспекти суспільного буття різних соціальних категорій з метою створення оптимальних моделей соціокультурного буття.

У сучасних умовах вельми актуальним є дослідження впливу внутрішніх умов соціально-економічної трансформації та реформування інститутів соціалізації дітей, зокрема – дітей-сиріт. Агентами соціалізації виступають: школа, інтернатний заклад, соціально-політичні та економічні інститути, культурні заклади, релігійні структури тощо. Соціалізація як процес і явище є предметом зацікавленості багатьох наук, а соціальну педагогіку та теорію соціальної роботи цікавить соціалізація людини на всіх вікових етапах. У контексті вказаних сфер науки досліджується сутність виховання, його тенденції та перспективи, зміст, форми та методи.

Процес соціалізації дітей-сиріт асоціюється із чітко накресленою часом необхідністю побудови нової моделі інтеграції даної соціальної категорії в життя суспільства. Соціалізація дітей-сиріт є однією із складових прогресу, джерелом поступового розвитку України як соціальної, правової, демократичної держави європейського цивілізаційного простору. В контексті дослідження автором розроблено Програму супроводу процесу соціалізації дітей-сиріт, яка може бути використана в роботі педагогів інтернатних закладів, педагогів-

організаторів, вихователів, студентів педагогічних вишів, соціальних педагогів, психологів та інших фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи: модульний курс дистанційного навчання/ А. Й. Капська, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола. К.: Наук.світ, 2001. 129 с.
2. Алексеєнко Т. Ф. Соціалізація особистості: можливості й ризики. Науково-методичний посібник. К., 2007. 152 с.
3. Аристотель. Політика. Сочинення в чотирьох томах. Т.4. М.: Мысль, 1984. URL: <http://grachev62.narod.ru/aristotel/contents.html>
4. Артющкіна Л. М., Полянничко А. О. Специфіка професійної діяльності соціального педагога загальноосвітньої школи-інтернату для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 2. С. 42–47.
5. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
6. Вихованці інтернатів про себе і своє життя / О. М. Балакірева, О. О. Яременко, Н. П. Дудар та ін. К.: Український ін.-т соц. дослідж., 2000. 134 с.
7. Волинець Л. Соціальні проблеми дитинства в сучасній Україні. *Національна безпека і оборона*. 2001. № 3. С. 34–38.
8. Докторович М. О. Система виховної роботи в дитячих будинках та інтернатних установах. К.: Ленвіт, 2012. 174 с.
9. Доннік М. С. Значення соціального середовища в процесі становлення вихованців соціального гуртожитку. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2010. № 1. С. 36–43.
10. Доннік М. С. Соціальний гуртожиток як провідний інститут соціалізації молоді, позбавленої батьківського піклування. *Збірник наукових праць інституту психології ім. Г. С. Костюка. Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2009. Т. XII. Ч. 1. С. 197–208.

11. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение / Пер. с фр. А. Б. Гофмана. М.: Канон, 1995. 352 с.. URL: <http://library.khpg.org/files/docs/1372596651.pdf>
12. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» № 2342-IV від 13 січня 2005 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>
13. Закон України «Про охорону дитинства» № 2402–III від 26 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
14. Іванченко А. В., А. А. Сбруєва, О. М. Дікова-Фаворська. Соціалізація та соціальне виховання. Житомир: «Україна», 2006. 216 с.
15. Коваль Л. Г., І. Д. Зверєва, С. Г. Хлебик. Соціальна педагогіка. Соціальна робота: навч. посіб. К.: ІЗМН, 1997. 392 с.
16. Костючков С. К. Особливості політичної соціалізації студентської молоді в умовах суспільства, що реформується. Габітус. 2016. Вип.2. С. 90–95.
17. Костючков С. К. Політична соціалізація молоді в Україні: сучасний стан, тенденції розвитку та перспективні напрями. *Зб. наук. праць за матеріалами X Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. «Питання сучасної науки і освіти» (29-31 липня 2014 р.)*. К.: Вид-во «ТК Меганом», 2014. С.123–129.
18. Лангмейер Й., Матейчик З. Психическая депривация в детском возрасте. Прага: Мед изд-во. 1984. 334 с.
19. Любарська О. М. Основи соціалізації особистості. К.: Ленвіт, 2012. 238 с.
20. Москаленко В. В., Циба В. Т. Культурно-діяльнісна концепція соціалізації особистості. *Педагогіка і психологія*. 1995. № 3. С. 137–139.
21. Наточій А. М. До проблеми формування відповідальності у вихованців загальноосвітньої школи-інтернату. *Збірник наукових праць*

- Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка*. 2005. Вип. 6 (45). С. 58–65.
22. Овчиннікова М. М. Концепція соціальної адаптації дітей-сиріт в умовах школи-інтернату. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2008. № 3. С. 33–38
23. Преодоление трудностей социализации детей-сирот: сб. материалов науч. практ. конф. Ярославль: ЯГПУ, 1998. 49 с.
24. Розвиток творчого потенціалу майбутнього фахівця: монографія /Т. О. Дмитренко та ін.. Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2014. 424 с.
25. Сайт Міністерства соціальної політики. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/18836.html>
26. Соляник М. Г. Особливості роботи соціального педагога в соціальному гуртожитку. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія №11 Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління. Зб. Наукових праць*. 2007. Вип. 5. Ч. II. С. 223–226.
27. Соціальна робота: короткий енциклопедичний словник. К.: ДЦССМ, 2002. 536 с.
28. Терновець О. М. Соціальне сирітство як предмет міждисциплінарного дослідження. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2012. № 5 (240). Ч. I. С.51–61.
29. Харченко К. Соціально-психологічні особливості розвитку дітей-сиріт в умовах закладів інтернатного типу. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 18 (277). Ч. II. С. 199–205.
30. Шепелева Г. А. Діти-сироти як специфічна соціальна група. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2013. Вип. 58. С. 119–122.
31. Ясперс К. Смысл и назначение истории /пер. с нем. М.: Политиздат, 1991. 527 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету

Додаток 1

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, ІВАНІНА АНАСТАСІЯ СЕРГІЇВНА
учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах включно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статеву чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;

– не залюювати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символики університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не захоочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягти власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

04.04.2020
(дата)

ІВАНІНА
(підпис)

Анастасія ІВАНІНА
(ім'я, прізвище)